

Mauersberg, Stanisław

"Koncepcje systemu edukacji w II Rzeczypospolitej : studium z pedagogiki porównawczej", Stanisław Michalski, Warszawa 1988 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 33, 251-253

1990

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

stytutu Politechnicznego w Warszawie.

Ustalenia Autorki wskazują, że inteligencja zawodowa była grupą społeczną otwartą, wchłaniającą wykształconych specjalistów z różnych warstw i klas społecznych. Inteligencja zatem stanowiła drobny wycinek nowoczesnego społeczeństwa, pozbawionego barier awansu społecznego, kontrastujący na tle na wpół jeszcze stanowego społeczeństwa polskiego. Jakiej miary przeszkody natury świadomościowej należało przezwyciężać, świadczy fakt, że przyjęcie przez hrabiego Fryderyka Skarbka posady profesora Uniwersytetu Warszawskiego w 1817 r. potraktowano w jego sferze jako czyn kompromitujący. Według szlacheckich wyobrażeń praca umysłowa jako źródło utrzymania płasowała jej wykonawcę na podrzędnym szczeblu hierarchii społecznej, własność ziemska natomiast w przekonaniu szlachty zapewniała pozycję niezależną i godną szacunku.

Książka R. Czepulis-Rastenis wpro-

wadza w obieg naukowy nowe ustalenia, burząc dotychczasowe intuicyjne przekonania, które zyskały z biegiem lat sankcję prawd naukowych. Sądzę, że książka ma nie tylko duże walory naukowe, ale może mieć również znaczenie dla współczesnej inteligencji w zakresie poszukiwania wzorów osobowych, form aktywności społecznej i cnót obywatelskich. W dobie postępującej materializacji (już w XIX wieku pojawiła się rozbieżność pomiędzy wysokim prestiżem społecznym inteligenta a jego niską kondycją materialną) życia codziennego refleksja nad przeszłością i XIX-wiecznymi naczelnymi wartościami inteligentkimi może być pomocna dla współczesnej inteligencji w znalezieniu własnych dróg rozwoju. Dlatego — jak sądę — książka winna zainteresować nie tylko socjologów i historyków, ale także dużą grupę elit inteligentkich.

Józef Piłatowicz

Stanisław Michalski, **KONCEPCJE SYSTEMU EDUKACJI W II RZECZYPOSPOLITEJ. STUDIUM Z PEDAGOGIKI PORÓWNAWCZEJ.** Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1988, ss. 296.

Stanisław Michalski, profesor zwyczajny Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, należy do uczonych, którzy nie wypuszczają pióra z ręki. Jego liczne prace z najnowszej historii wychowania, dotyczące głównie ruchu nauczycielskiego i pedagogiki w Polsce lat międzywojennych, składają się już na pokaźną biblioteczkę. Twórczość Stanisława Michalskiego jest wyraźnie ukierunkowana, zajmuje się On bowiem postępową i demokratyczną myślą pedagogiczną i jej głównymi przedstawicielami, pozostawiając innym badaczom rozważania nad dorobkiem pedagogów uchodzących w opinii publicznej — może nie zawsze uzasadnionej — za konserwatywnych i zachowawczych.

Recenzowana książka S. Michalskiego nosi charakter syntezy, która powstała — przynajmniej w znacznej mierze —

na podstawie Jego wcześniejszych monografii poświęconych czy to sprawom laicyzacji szkolnictwa, czy to twórczości A. B. Dobrowolskiego, J. Dziubińskiej, S. Karpowicza, M. Lipskiej-Librachowej, I. Moszczeńskiej, H. Rowida, S. Rudniańskiego, S. Sempołowskiej, A. Szyccówny, czy wręczcie ideałom edukacyjnym głoszonym w kręgach „Wici” (w przygotowaniu). Oczywiście nie czynię z tego stwierdzenia zarzutu Autorowi, który wyzyskał w swym dziele bardzo bogatą literaturę przedmiotu, wręcz przeciwnie — uważam, że droga do syntetycznych poglądów prowadząca przez szczegółowe badania własne jest słuszną i owocną drogą. Przykładem takiego właśnie postępowania jest podsumowanie badań Stanisława Michalskiego zawarte w omawianym Jego dziele.

A trzeba przyznać, że jest to dzieło

wartościowe i interesujące. Prawda, że zawiera sporo informacji dość dobrze już znanych, ale porządkuje je i systematyzuje według przyjętych założeń ideowych, odznacza się klarownym, i, powiedziałbym, nawet eleganckim tonem wywodu, uzupełnia wiedzę czytelnika i wzbudza zaciekawienie przedmiotem rozważań.

Książka przedstawia genezę i rozwój teoretycznych podstaw systemu edukacji polskiej w latach międzywojennych, budowanych przez przedstawicieli myśli liberalno-demokratycznej i socjalistycznej. Kolejne rozdziały omawiają: 1. teoretyczne przesłanki dla nowoczesnej koncepcji systemu edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku postępowego ruchu nauczycielskiego; 2. walkę o demokratyzację systemu edukacyjnego w pierwszych latach powojennych; 3. dążenia postępowych pedagogów i działaczy oświatowych do demokratycznego systemu edukacji narodowej; 4. teoretyczne podstawy edukacji w ujęciu S. Karpowicza, A. B. Dobrowolskiego i W. Spasowskiego; 5. próby opracowania nowej koncepcji kształcenia nauczycieli i 6. nowe drogi wiodące do postępowej edukacji młodzieży wiejskiej.

Dzieło S. Michalskiego ukazuje dorobek teoretyczny grupy pedagogów kierujących się uniwersalną ideą sprawiedliwości społecznej, głoszącą wyeliminowanie wszelkich form wyzysku człowieka przez człowieka oraz zapewnienie każdemu warunków wszechstronnego rozwoju osobowości, w atmosferze wzajemnego poszanowania i braterstwa ludzi pracy należących do różnych narodów. Ruch ten był wyrazem optymizmu i nadziei. Wierzono bowiem, że upowszechnienie kształcenia w wysoko zorganizowanej, ogólnokształcącej szkole podstawowej i rozbudowanie różnokierunkowej edukacji ponadpodstawowej jest najlepszą formą przygotowania pokolenia do budowy ustroju demokratycznego (w perspektywie socjalistycznego), zapewniającego społeczne i moralne „wyzwolenie człowieka”. Edukacja zatem i kultura służyć miały nie tylko

poznawaniu świata, lecz także, a może nawet przede wszystkim, przekształcaniu ustroju społecznego w kierunku demokratycznym. Teoria i praktyka pedagogiczna nawzajem się w tych działaniach uzupełniały i wspierały.

Demokratyczni teoretycy wychowania ukazani przez S. Michalskiego byli zwolennikami koncepcji jednolitego systemu szkolnego, zapewniającego pełną drożność między szkołami niższych i wyższych szczebli oraz otwierającego przed każdym uczniem, bez względu na jego pochodzenie i stan majątkowy, jednakowe szanse kształcenia się na miarę indywidualnych sił i możliwości. Autorzy tych koncepcji mieli jednak świadomość, że w ówczesnych warunkach społeczno-ustrojowych system ten nie mógł być wprowadzony w życie, toteż jego realizację wiązali z dążeniami do przebudowy ustroju.

W dziedzinie doboru treści kształcenia byli oni zwolennikami szerokiego profilu edukacji ogólnej jako podstawy zdobywania kwalifikacji zawodowych i dalszego samokształcenia, a przy tym zrealizowanie proponowanej przez nich zasady elastyczności programowej miało umożliwić wprowadzenie indywidualizacji kształcenia.

Czytając po raz drugi książkę, którą już miałem przyjemność recenzować wcześniej dla Wydawnictwa, natknąłem się na pewne tezy Autora, które wydały mi się nieco kontrowersyjne. Na przykład na s. 9 Autor pisze: „Wśród pedagogów dojrzywał powoli pogląd”, że nauczyciele muszą „uczestniczyć w pracy środowiska w takim stopniu, w jakim wymaga tego integracyjna funkcja społeczno-wychowawcza szkoły”. Poglądy tego rodzaju były przecież historycznie znacznie wcześniejsze, głosili je już J. H. Pestalozzi, A. Diesterweg i inni, a nauczyciele ludowi autonomicznej Galicji byli — jak wiadomo — bardzo silnie powiązani ze środowiskiem chłopskim i ruchem ludowym.

Ideał wychowawczy „człowieka czynu” wiąże S. Michalski, chyba słusznie, z socjalistyczną myślą społeczno-pedagogiczną, ale niesłusznie pomija naj-

wybitniejszego niewątpliwie nosiciela tego ideału — Józefa Piłsudskiego, którego „filozofia czynu” wywarła silny wpływ wychowawczy na młodą generację Drugiej Rzeczypospolitej¹.

Na s. 250 wkraść się drobny błąd (nie uwzględniony w załączonej erracie), a mianowicie nazwę regionalnego pisma nauczycielskiego wydawanego przez lubelski Zarząd Okręgu ZNP podano jako „Ogniwo Nauczycielskie”, zamiast „Ogniisko Nauczycielskie”.

To są oczywiście drobiazgi. Wartość pracy Stanisława Michalskiego jest niewątpliwa dla każdego, kto interesuje się pedagogiką polską międzywojennego dwudziestolecia. Jest ona istotnym wkładem do najnowszych dziejów polskiej myśli pedagogicznej, toteż zachęcam gorąco do jej studiowania, szczególnie młodych badaczy historii wychowania XX wieku.

Stanisław Mauersberg

ANNALES D'HISTOIRE DES ENSEIGNEMENTS AGRICOLES, publiées par Institut National de Recherches et d'Applications Pédagogiques à Dijon (sous la direction de Michel Boulet) avec la collaboration du Service d'Histoire de l'Éducation de l'Institut National de Recherche Pédagogique à Paris (nr) 1 — octobre 1986, ss. 153; (nr) 2 — décembre 1987, ss. 133.

Wyrazem narastających we Francji zainteresowań badawczych w dziedzinie historii oświaty i wychowania jest pojawienie się w październiku 1986 r. nowego przeglądu o profilu specjalistycznym, który poświęcony jest dziejom kształcenia rolniczego. Periodyk ten jest rocznikiem i w swych pierwszych dwóch opublikowanych tomach prezentuje interesujące prace, w których podjęto mało bądź w ogóle nie znane dotąd problemy. Pod względem objętości rocznik ten obejmuje ca 130—150 stron, co jednak przez dwukolumnowy system edycji dodaje publikacji zwiększone rozmiary. Przegląd ten jest wydawany przez Instytut Narodowy Badań i Zastosowań Pedagogicznych w Dijon (INRAP) — pod redakcją Dyrektora tegoż Instytutu, Michela Bouleta — przy współpracy znanego szeroko w środowiskach badawczych historyczno-oświatowych, także polskich, Zakładu Historii Wychowania przy Instytucie Narodowym Badań Pedagogicznych (INRP) w Paryżu.

Na ów ewenement edycyjny o wybitnie specjalistycznym nachyleniu, bo

historyczno-oświatowo-rolniczym, złożyło się kilka czynników. Była to najpierw operatywność organizatorska i badawcza dwóch instytucji, a mianowicie Dyrekcji Generalnej Nauczania i Badań przy Ministerstwie Rolnictwa oraz wyżej wymienionego Instytutu Narodowego Badań i Zastosowań Pedagogicznych w Dijon, których działania koncentrowały się także w dziedzinie modernizacji systemu i praktyki kształcenia rolniczego. Owocem działalności tych instytucji były m.in. wydawane akty prawne dotyczące modernizacji kształcenia rolniczego, spośród których dużą rolę odegrała ustawa z 2 września 1960 r. przez wytyczenie dróg i sposobów harmonizowania nauczania rolniczego z kształceniem ogólnym i technicznym na poziomie 1 cyklu szkoły średniej. Dziełem tych instytucji było również starannie zorganizowane kolokwium na temat „nauczania rolniczego i kształcenia ludzi wsi”, które zgromadziło w czasie debat w dniach 23—25 stycznia 1985 r. ponad 1000 uczestników związanych w różnym stopniu z tą dziedziną. I właśnie to sympozjum było kolejnym i zarazem bezpośrednim czynnikiem rozpoczęcia edycji omawianego rocznika. Rolę tę spełniało najpierw przez przygotowaną na okazję obrad przy współ-

¹ Por. B. Urbanowski, *Filozofia czynu. Światopogląd Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 1988.